

TÁNCZOS VILMOS

„POZSONY FRANCISCUS ET
CATHARINA UXOR...”PETRÁS INCE JÁNOS 19. SZÁZADI
CSALÁDÖSSZEÍRÁSAI MOLDVAI
CSÁNGÓ FALVAKBAN

Petrás Ince Jánost (1813–1886) a magyar folklór egyik legelső tudatos gyűjtőjeként tartja számon a néprajztudomány. A folklórgyűjtés azonban csupán egyik része volt a tudós klézsei pap igen széles körű tevékenységének. A reformkori Magyarország minorita központjaiban (Kézdivásárhely/Kanta, Nyírbátor, Szeged, Eger) történt neveltetése kétségkívül meghatározta későbbi értelmiségi habitusát. Pappá szentelése után három évvel, 1839-ben a magyar reformkor eszméitől lelkesítve, a tenniakarás vágyával érkezett haza moldvai szülőföldjére, és a későbbi évtizedekben több területen is jelentőset alkotott.

A hazatérése utáni első években fontos feladatának tekintette, hogy a csángókérdésében akkor még tájékozatlan magyar értelmiséget a moldvai magyarság helyzetéről tájékoztassa. Az *Észrevételek* (1838) című levele voltaképpen értekezési munka, amelyet névtelenül, csupán egy nevért rejtő rajzzal „aláírva” küldött az Akadémiához. Ebben megdöbbenő erővel és éleslátással tárja fel a népcsoport nyelvi elrománosításának korabeli tényezőit, különösen az olasz papok által irányított katolikus misszió ebben játszott szerepét. A Döbrentei Gábor akadémiai titkár kérdéseire írt *Feleletek* (1841) című műve az első, terepismereten alapuló tudományos munka a moldvai magyarság korabeli viszonyairól. Az 1837–1847 közötti publicisztikai jellegű írásai, különösen a *Religio és Nevelés* című folyóiratban 1844–1845-ben –Z– szignóval közölt beszámoló¹ ugyancsak hiteles helyszíni tudósítások. Élete vége felé,

1 A *moldvai csángók bibliográfiája* című kiadvány szerint a *Religio és Nevelés*ben hat ilyen álneves írás jelent meg, négy 1844-ből, kettő pedig 1845-ből (Ilyés-Pozsony-Tánczos szerk. 2006: 69. old., a 956. és 958–962. sorszámaok alatti tételek). Iancu Laura öt álneves írást említ, kettőt 1844-ből, hármat 1845-ből,

1874–1878 között *Magyar Nyelvőr* alapító szerkesztője, Szarvas Gábor kérésére Rokonföldi álnéven közölt moldvai folklór- és tájnyelvi gyűjtéseket. Ezt a gazdag tudományos és közírói tevékenységet továbbá szerves módon egészíti ki az a szerteágazó levelezés, amelyet neves magyarországi értelmiségiekkel (Döbrentei Gábor, Toldy Ferenc, a Szent László Társulat vezetői stb.) folytatott. Ezek a személyes levelek a moldvai csángókra vonatkozó 19. századi irodalom fontos részét képezik, és ma a kutatók számára könnyen hozzáférhetőek.²

Petrás Ince János azonban önmagát mindenekelőtt „hitküldérnek”, moldvai csángó hívei alázatos szolgálójának tartotta. Hazatérése után előbb Pusztinában működött (1839–1942), majd Klézsebe helyezték át, ahol 1843–1886 között szolgált plébánosként az anyaegyházközségben és a hozzá tartozó filiákban. Adatok maradtak fenn arról, hogy papi tevékenysége mellett mindvégig tanítói tevékenységet is folytatott, oktatta az „egyes jobb eszű” gyermekeket, akiknek Magyarországon való továbbtanulásáról is gondoskodott. Két tanítványa nevét, akiket 1868-ban magyarországi iskolákba akart küldeni, név szerint is ismerjük (Imets 1870: 78–79, és 116; Balajthy 2005 II.: 610 és 615).

Plébánosi tevékenysége részeként vezette a klézsei egyházközség anyakönyveit is, és több ízben is elvégezte a plébániájához tartozó hívek összeírását.

Az Petrás-életmű szerves részét képező családösszeírások (1860, 1870, 1873, 1876), valamint az egyetlen fennmaradt házassági anyakönyvrészlet (1885–1886) közreadása és feldolgozása a jövő tudományos feladatai közé tartozik. A jelen közlemény célja csupán a forráscsoport rövid, általános ismertetése.

A Petrás Ince János által készített egyházi összeírások két kötetben maradtak fenn, amelyek ma a Bákó Megyei Állami Levéltárban találhatóak.

A levéltárban 1828-as leltári számmal, 1/1784-es jelzettel rendelkező régi klézsei anyakönyv teljes terjedelme 189 lap.³ A kötet két családösszeírást (1784, 1860) és egyéb latin nyelvű bejegyzéseket, nyilvántartásokat (számadási, vizitatori, historia domus jellegű, a vallási konverziókra vonatkozó stb. bejegyzések stb.) tartalmaz, amelyeknek mintegy fele származik Petrás Ince Jánostól. Petrás az 1784-es klézsei családösszeírást (*Status animarum*) és egyéb 19. század eleji latin nyelvű feljegyzéseket tartalmazó kötetbe az üresen hagyott helyekre – főleg a régi névsorok mellett a lap jobb oldalán párhuzamosan, illetve hatrébb a teljesen üresen maradt lapokra – elkészítette a maga családösszeírásait (1b–30a, 32a–39a oldalak), feljegyezte az egyházközség emlékeztetre méltó dolgait (*Pro Memoria Parochiae* – 30b–31b, 39, 55b–58b és 82b oldalak), továbbá a kötet második felében vezette az plébánia bevételeiről és kiadásairól szóló nyilvántartást (89a–181a, 184a).

Amint egyik Döbrentei Gáborhoz írt leveléből kiderül, Petrás 1843. május elején került a hatalmas földrajzi területen fekvő és emiatt is igen terhes lelkészi hivatalt jelentő Pusztinából Klézsebe. Abban reménykedett, hogy új állomáshelyén írásra is marad ideje: „*éppen e napokban még Püspököm rendelésiből ide Klézsebe* változtam hol kissel több üdöm *marad az írásra*” – írja (Petrás 1979: 1394). Átköltözése után egy hónappal, 1843 júniusában már meg is tette első bejegyzését az klézsei plébánián talált régi anyakönyv fede-

de mindezek közül csak négyet tulajdonít egyértelműen Petrás Ince Jánosnak (Iancu 2014 és főleg 2015). Balajthy Katalin az 1837–1847 közötti időszakra teszi Petrás álneves publicisztikai tevékenységét (Balajthy 2002 II.: 64–69 és 2005 II.: 604).

2 Petrás Ince János teljes fellelhető életművét Tudósítások címmel Domokos Pál Péter adta ki az „...*édes Hazámnak akartam szolgálni...*” című könyvében (Domokos 1979: 1293–1515). Őt addig ismeretlen levelét Balajthy Katalin adta közre az *Ethnographiában* (Balajthy 1995).

3 A 189 lapot a levéltár ceruzával megszámozta. A kötet oldalszáma ennek kétszerese, ugyanis általában a lapok mindkét oldalán találunk bejegyzéseket. A továbbiakban az oldalakra úgy hivatkozom, hogy a levéltári oldalszámot *a* és *b* kiegészítő betűjellel látom el. (T. V.)

lének belső oldalára, amelyben jelzi, hogy a kötetbe az egyházközség családösszeírását (*Status animarum*), gazdasági nyilvántartását (*Rationum Ecclesiae*) és egyéb emlékezetre méltó dolgait (*Notationum Memoria Dianarum*) szándékozik feljegyezni (1–2. képek).

Első összeírásában, amelyet 1860-ban készített, illetve fejezett be, összesen 945 család szerepel. A kötet a következő falvaik adatait tartalmazza: Szászkút (1b–3b oldal, 44 család), Alsórekecsin (3b–4b oldal, 40 család), Klézse és Buda (5b–15b oldal, 340 család), Somoska (16a–21a oldal, 148 család), Újfalu (ma: Dózsa) (21a–22b, 32 család), Pokolpatak (22b–24b oldal, 48 család), Külsőrekecsin (25a–30a és 32a–32b oldal, 151 család), Kápotá (32b–33b oldal, 30 család), Berengyest (35a oldal, 7 család), Gestény (35a–35b, 9 család), Csík (35b–37b, 46 család). Az összeírásban – csakúgy mint a későbbiekben is – szerepel néhány további olyan falunév is, amelyek azonosítása ma problematikus. Ezek lehetnek valamely nagyobb katolikus település önállóan minősített részei – így vélhetően az Alsó- és Külsőrekecsin környéki nagyobb csángó tömbben kell keresnünk az összeírásban Kurmatura (34a–34b oldal, 23 család) és Zekujest (5a oldal, 11 család) néven szereplő falurészeket –, néhány romános hangzású falunév viszont egy-egy „pagus Moldovanus”-ként megnevezett ortodox román falu kisebb katolikus közösségeinek lakóhelyét jelöli. Ilyenek: Puncsesti (3b oldal, 3 család), Mendriska (3b oldal, 1 család), Gropi (33b oldal, 1 család), Paltinata (33b oldal, 4 család), Orbeni (38a oldal, 7 család). (3. kép)

Az 1860-ban elkészült első családösszeírás után Petrás Ince János még három további nyilvántartást készített a plébániájához tartozó katolikus lakosságról, az első 1870-ben, a másodikat 1873-ban, a harmadikat pedig 1876-ban. Az összeírásokat egy kifejezetten erre a célra használt nagy formátumú vaskos füzetben végezte, és ebben a kéziratos kötetben nem is található egyéb bejegyzés. Ez az összesen 145 oldalt tartalmazó forrásdokumentum ugyancsak megtalálható a Bákó Megyei Állami Levéltár állományában (1828-as leltári szám, 1/1870 jelzet).

Az 1870-ben és 1873-ban készült összeírások a megelőzőnél annyiban bővebbek, hogy a családtagok életkorát is tartalmazzák. A plébániához tartozó filiák lakosságát általában a korábbival megegyező sorrendben mutatják be:

1870-ben: Szászkút (2a–5a oldal, 58 család), Alsórekecsin (5b–7b oldal, 40 család), „Zekujest” (7b–8b, 13 család), Klézse és Buda (8b–32b oldal, 336 család), Somoska (33a–44b oldal, 164 család), Pokolpatak (44b–47b oldal, 47 család), Külsőrekecsin (47b–57b oldal, 150 család), „Kurmatura” (57b–58b, 16 család), Berengyest (58b–59b oldal, 12 család), Gestény (59b–60a, 13 család), Kápotá (60a–61b oldal, 26 család), Újfalu (ma: Dózsa) (61b–64a, 31 család), „Orbeni” (64a, 4 család).⁴ Összesen 910 család. (4. kép)

1873-ban: Szászkút (65a–68a oldal, 47 család), „Zekujest” (68a–68b, 12 család), Alsórekecsin (68b–70b oldal, 38 család),⁵ „Orbeni” (61a, 4 család), Klézse és Buda (71a–92b oldal, 333 család), Somoska (93a–103a oldal, 160 család), Külsőrekecsin (103a–113b oldal, 147 család), Gestény (113a–114a, 20 család),⁶ „Kurmatura” (115a–115b, 13 család), Kápotá (116a–118a oldal, 22 család), Csík (118a–119a, 33 család), Rákos [sic!] (119b, 3 család), Pokolpatak (119b–121b oldal, 32 család), „Csernatonum vicina” (121b–122a, 8 család), Újfalu (ma: Dózsa) (122b–124b, 31 család).⁷ Összesen 903 család.

4 Ebben az összeírásban Csík adatait, amely az 1860-as összeírásban 46, az 1873-asban pedig 33 családdal szerepelt, nem találom. (T. V.)

5 „Ad strata ferrata” (2 család) és „Draguseni” (2 család) katolikusaival.

6 Petrás számozása szerint 7 + 13 család. A számozást valamilyen okból a falun belül újakezdi.

7 Ebben az összeírásban Berengyest adatait, amely 1860-ban 7, 1870-ben 12 családdal szerepelt, nem találom. (T. V.)

Az 1876-ban készített utolsó Petrás-féle összeírás csak a családtagok nevét tartalmazza, de sem az életkort, sem a családon belüli viszonyokat (uxor, filius, filia stb.) nem adja meg: Klézse és Buda (125a–132b oldal, 327 család), Somoska (133a–136b oldal, 166 család), Külsőrekecsin (136b–140a oldal, 154 család), „Kurmatura” (140a, 9 család), Ges-tény (140a–140b, 15 család),⁸ Csík (140b–141a, 31 család), Pokolpatak (141a–141b oldal, 39 család), Újfalu (ma: Dózsa) (141b–142b, 33 család), „Zekujest” (142b, 10 család), Ká-pota (142b–143a oldal, 19 család), Szászút (143a–144a oldal, 33 család), Alsőrekecsin (144a–144b oldal, 35 család),⁹ „Orbény” (144b, 2 család). Összesen 873 család.

A klézsei egyházközséghez tehát Petrás idejében mintegy 14-15 filia tartozott, amely-ben mintegy 900 család élt. Az összeírásokból természetesen kiszámolható az egyes te-lepülések tényleges lélekszáma is. Az 1870-es összeírásban Szászút falu 58 családjában Petrás számítása szerint 215 lélek él, azaz a családok számát körülbelül 4-gyel kell szo-roznunk, hogy a teljes lélekszámhoz jussunk. Eszerint az egyházközség 900 családjának lélekszáma legalább 3500 főt tett ki, azaz ennyi hívét kellett a klézsei folklórgyűjtő „hit-küldérnek” négy és fél évtizeden keresztül nap mint nap szolgálnia.

Az által vezetett klézsei anyakönyvek túlnyomó többsége sajnos nem maradt fenn, vagy – jó esetben – ezek a kötetek lappanganak valahol. A Klézsei Szent Ferenc Plébánia levéltárában csak egy 1885 januárjában általa elkezdett, majd mások által folytatott há-zassági anyakönyv található, amely élete utolsó másfél évének házassági bejegyzéseit tartalmazza, és amelyeket az ő halála után mások folytattak. Ezek a néhány oldalt kitevő bejegyzések azonban perdöntő jelentőségűek élete utolsó hónapjainak jobb megismeré-se és különösen halála időpontjának tisztázása szempontjából.¹⁰

Petrás családösszeírásai és az általa vezetett egyházi anyakönyvek kétségkívül a moldvai csángó történeti névtani és demográfiai kutatások igen fontos forrásai. Annál is inkább, mert az összeírásokban szereplő családneveket mindig magyaros alakban és helyesírással, a keresztnéveket pedig a szokásos módon latin fordításban tüntette fel. A családnevek magyar írásmódja teljesen egyedi, kivételes gyakorlat, ugyanis a moldvai katolikusok összeírásait mindig magyarul nem tudó papok végezték, így a Petráséhoz hasonló családnév-közlésekkel a történeti forrásokban egyáltalán nem találkozunk. Említést érdemel az is, hogy a tőle származó családösszeírások a rá jellemző, könnyen felismerhető szép kalligrafikus írással készültek, és jól olvashatók.

SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

BALAJTHY Katalin

1995 Petrás Incéről, ismeretlen levelei kapcsán. *Ethnographia* CVI. (2) 983–1001.

2002 Egy magyar értelmiségi román földön. Petrás Ince ismeretlen moldvai tudósítá-sai, 1837–1847. *Folia Historica* II. 64–69.

2005 Magyar katolikus elemi iskolák a moldvai csángók között a XIX. században. In: Óze Sándor – Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. I–II. PPKÉ BTK–METEM, Piliscsaba–Budapest.

8 „Gestyén” 4, „Superior Gestyén” 11 családdal.

9 „Ad strata ferrata” (2 család) és „Draguseni” (2 család) katolikusaival.

10 Erről részletesen: Tánczos 2015.

DOMOKOS Pál Péter (összeáll.)

1979 „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Kájoni János: Cationale Catholicum. Petrás Ince János: Tudósítások. Szent István Társulat, Budapest.

IANCU Laura

2014 Ádventi hittani foglalkozás Moldvában, 1845-ben. *Moldvai Magyarság* XXIV. 12. (283) 5.

2015 Ki lehet a *Religio és Nevelés*-ben megjelent (1844–45) moldvai vonatkozású cikkek szerzője? *Moldvai Magyarság* XXV. 1. (284) 8–9.

ILYÉS Sándor – POZSONY Ferenc – TÁNCZOS Vilmos (szerk.)

2006 *A moldvai csángók bibliográfiája*. Összeállította Ilyés Sándor. Szerkesztette Ilyés Sándor, Pozsony Ferenc és Tánczos Vilmos. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

IMETS Fülöp Jákó

1870 Útinaplója. In: Veszely Károly – Imets Fülöp Jákó – Kovács Ferencz: *Utazás Moldva-Olághonban – 1868*. Marosvásárhely, 1–197. (Reprint: Csíkszereda, Státus Kiadó, 2004.)

PETRÁS INCE János

1979 Tudósítások. In: Domokos Pál Péter (összeáll.): „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Szent István Társulat, Budapest, 1293–1515.

TÁNCZOS Vilmos

2015 Újabb adatok Petrás Ince János (1813–1886) életpályájához. *Székelyföld* XIX. (1) 101–120.

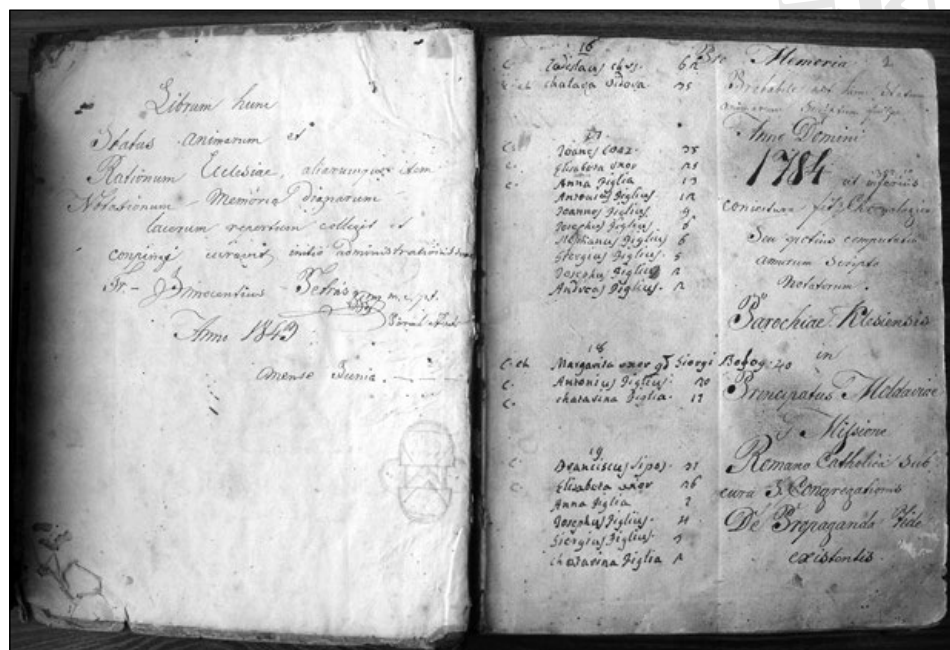
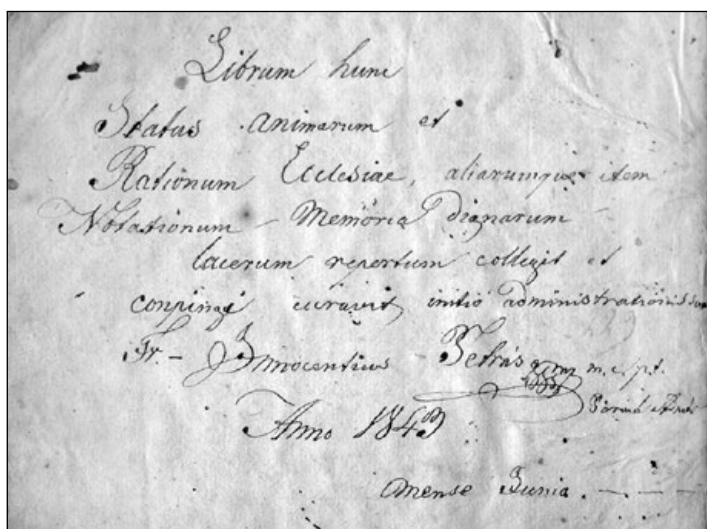
„POZSONY FRANCISCUS ET CATHARINA UXOR...” REGISTRELE LUI JÁNOS PETRÁS INCE DIN SATELE CEANGĂIEȘTI DIN MOLDOVA DIN SECOLUL AL XIX-LEA

Lucrarea de față prezintă cele patru registre (*Status animarum*) realizate de către János Petrás Ince (1813–1886), o personalitate cunoscută mai degrabă pentru activitatea sa în domeniul culegerii de folclor, care a servit drept paroh al Clejei și al filialelor între 1843 și 1886. Registrele care sunt păstrate în două volume la Arhivele Naționale ale Județului Bacău, au fost realizate în 1860, 1870, 1873 și 1876, conținând datele satelor ceangăiești Cleja, Buda, Șomușca, Valea Rea, Gh. Doja, Ciucani, Răcăciuni, Berindești, Gâșteni, Fundu Răcăciuni, Capăta și Sascut-Sat. În aceste registre numele de familie figurează sub forme și conform ortografiei limbii maghiare. Aceste registre ecleziastice pot fi surse, documente importante în cercetările lingvistice, de istorie a așezărilor și demografică legate de ceangăii din Moldova. Publicarea și prelucrarea acestora reprezintă o sarcină de viitor a domeniului științific.

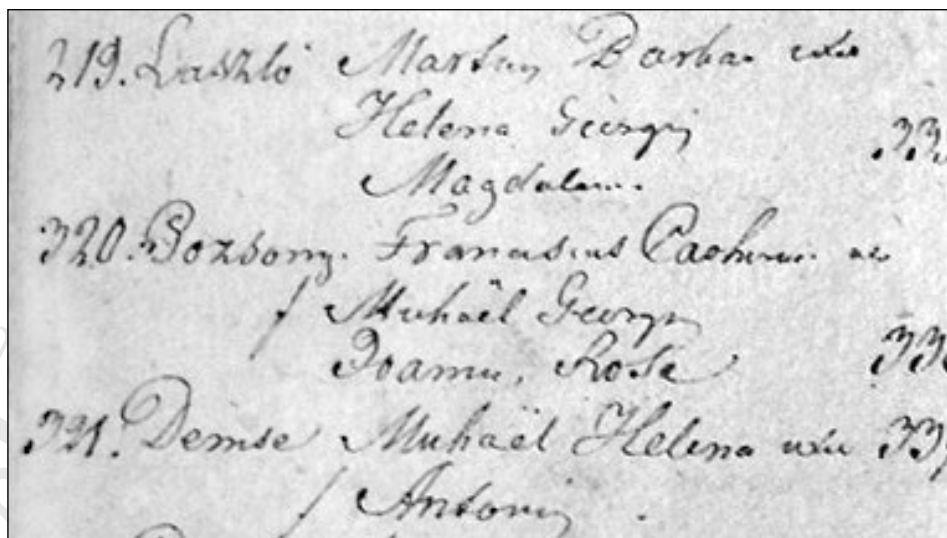
„POZSONY FRANCISCUS ET CATHARINA UXOR...” THE REGISTERS OF JÁNOS PETRÁS INCE FROM THE 19TH CENTURY MOLDAVIAN CSÁNGÓ VILLAGES

The present paper offers a presentation of the four registers (*Status animarum*) realized by János Petrás Ince (1813–1886), who was known first of all for his activity related to collecting of folklore, but who used to be the parish priest of Cleja and surroundings between 1843 and 1886. The registers are kept in two volumes within the National Archives of Bacău County, and they were compiled in 1860, 1870, 1873, and 1876, containing the data of the following Moldavian Csángó villages: Cleja, Buda, Șomușca, Valea Rea, Gh. Doja, Ciucani, Răcăciuni, Berindești, Gâșteni, Fundu Răcăciuni, Capăta și Sascut-Sat. Within these records the family names are written in their Hungarian form, according to Hungarian orthography. The ecclesiastic registers of Petrás could be important sources for the linguistic, settlement and demographic history research on the Moldavian Csángó villages. Their publishing and processing must be a task for future scientific endeavours.

KÉPEK

1–2. Petrás Ince János 1843 júniusában tett első bejegyzése a régi klézsei anyakönyv fedelének belső oldalán és az anyakönyv legelső oldala.

3. Petrás Ince János 1860-as családösszeírása 15b oldalán található 320. sorszám alatti bejegyzés a klézsei Pozsony Ferenc családjáról: „Pozsony Franciscus Catharina ux[or] Michaël Georgias Joannes Rosa” (Azaz: Pozsony Ferenc, felesége Katalin, gyermekei Mihály, György, János és Róza)

320	Pozsony Franciscus	49
.	Catharina ux[or]	43
.	Michaël f[ilius]	17
.	Georgias f[ilius]	16
.	Joannes f[ilius]	12
.	Franciscus f[ilius]	10
.	Martinus f[ilius]	6.3.3.

4. Petrás Ince János 1870-es családösszeírása 30a oldalán található 300. sorszám alatti bejegyzés a klézsei Pozsony Ferenc családjáról a családtagok életkorával: „Pozsony Franciscus 49 Catharina 43 Michaël 17 Georgias 16 Joannes 12 Franciscus 10 Martin 3”. – Amint látjuk, család tíz évvel korábbi állapotában változások következtek be: a család egyetlen leánygyermek, az akkor még csecsemőkorú Róza időközben – vélhetően – elhalálozott, miközben a már 1860-ban meglévő három fiúgyermek (Mihály, György, János) mellé újabb két fiútestvér (Ferenc és Márton) született, és így a klézsei Pozsony Ferenc és Katalin gyermekeinek száma ötre gyarapodott.